

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัย “กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาอาชีพเสริมเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนตำบลสันป่ายาง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่” เป็นกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมระหว่างชาวบ้านในชุมชน ผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบลสันป่ายาง ซึ่งรูปแบบวิธีการในการวิจัยได้มีการศึกษาวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal; PRA) โดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในการพัฒนาอาชีพเสริมระหว่างกลุ่มชาวบ้านในชุมชน ซึ่งมีทิศทางการวิจัยที่นำเอาทรัพยากรของท้องถิ่นมาใช้ประโยชน์ สร้างอาชีพเสริมบนพื้นฐานของทรัพยากร องค์ความรู้และภูมิปัญญาของชุมชนที่มีอยู่ โดยมีวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

3.1 ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตในการวิจัยสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ส่วน คือ

3.1.1 ขอบเขตทางด้านทุน

ซึ่งประกอบด้วยทุนทางด้านทรัพยากร ภูมิปัญญา สภาพเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม

3.1.2 ขอบเขตการศึกษาด้านกลุ่มคน

กลุ่มคนเป้าหมายที่มีการศึกษา ได้แก่ กลุ่มชาวบ้าน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มอาชีพในชุมชน ซึ่งจะศึกษาการก่อตั้งและการทำกิจกรรมร่วมกันของกลุ่ม

3.1.3 ขอบเขตการศึกษาด้านอาชีพ

ขอบเขตการศึกษาอาชีพของชุมชน ได้แก่ อาชีพหลัก อาชีพเสริม และอาชีพที่สอดคล้องและเหมาะสมกับศักยภาพของชุมชน

3.2 กระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูล

3.2.1 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

1) คณะผู้วิจัยเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่สุด เพราะการวิจัยนี้เป็นการวิจัยที่ต้องมีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างคณะผู้วิจัยและชาวบ้านผู้ให้ข้อมูล คณะผู้วิจัยได้เตรียมตัวด้วยการศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งขอคำแนะนำจากผู้รู้ในประเด็นที่จะศึกษา และได้มีการเตรียมอุปกรณ์ถ่ายภาพ แบบสัมภาษณ์ และวัสดุเครื่องเขียนสำหรับบันทึกข้อมูล

2) แบบบันทึกข้อมูลภาคสนาม เป็นแบบบันทึกการสังเกตปรากฏการณ์ในชุมชน แบบบันทึกการสัมภาษณ์และแบบบันทึกการสนทนากลุ่ม

3) แหล่งข้อมูลที่ใช้ คณะผู้วิจัยศึกษาแหล่งข้อมูลทางวิชาการจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง นักวิชาการของโครงการพิเศษส่วนเกษตรเมืองงาย ผู้นำชุมชนและปราชญ์

ชาวบ้านของตำบลสันป่ายาง ได้แก่ คณะที่ผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้ใหญ่บ้าน กลุ่มชาวบ้านของชุมชน เพื่อศึกษาความเป็นมาของชุมชนและข้อมูลพื้นฐานด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การศึกษา สาธารณสุขของชุมชน เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานในการวางแผนในการดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลต่อไป

4) การเข้าชุมชน มีการแนะนำตัวในฐานะนักวิจัย และอธิบายถึงวัตถุประสงค์ในการดำเนินการวิจัยให้ชุมชนได้ทราบว่า งานวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาอาชีพเสริมของชุมชนตำบลสันป่ายาง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นการศึกษาการพัฒนาอาชีพเสริมในชุมชนโดยอาศัยทรัพยากรทุนเดิมและภูมิปัญญาของท้องถิ่นเป็นหลัก เพื่อช่วยเพิ่มรายได้และยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน ซึ่งจะไม่ส่งผลกระทบต่อการทำงานขององค์กรในชุมชน แต่จะส่งผลให้องค์กรของชุมชนมีความเข้มแข็งและมีความยั่งยืนจากการดำเนินการร่วมกัน พร้อมกันนี้ยังมีประโยชน์ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันการศึกษา องค์กรของรัฐ และองค์กรระดับชุมชน

3.2.1 วิธีการเก็บข้อมูล

1) การสัมภาษณ์ เน้นการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ แต่มีหัวข้อประเด็นที่ต้องการชัดเจน ซึ่งรูปแบบการสัมภาษณ์จะเป็นรูปแบบของการจัดเวทีชวนคุย แล้วโยงเข้าประเด็นที่ต้องการไม่เฉพาะเจาะจง หรือจำกัดคำตอบ เพื่อนำคำตอบที่ได้มาสรุป ประมวลผลเป็นข้อมูล

2) การสังเกต ใช้การสังเกตผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับอาชีพเสริมของชุมชน โดยสังเกตจากการปฏิบัติและแนวคิดที่ได้จากการพูดคุย

3) แบบสอบถาม แบบสอบถามที่ใช้มีทั้งปลายเปิดและปลายปิดโดยมีการสอบถามจากชาวบ้านและกลุ่มเป้าหมายเพื่อให้ได้คำตอบที่ครอบคลุมและเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้แสดงความคิดเห็น

4) การจัดเวทีชาวบ้าน มีการจัดเวทีชาวบ้านพูดคุย ซึ่งทำให้ได้ประเด็นที่หลากหลายจากความคิด เนื่องจากมีผู้เข้าร่วมจำนวนมากและเป็นเครื่องมือสำหรับเปิดโอกาสให้ทุกคนที่เข้าร่วมได้แสดงความคิดเห็น ซึ่งแต่ละครั้งจะกำหนดประเด็นในการพูดคุยและเป้าหมายของการพูดคุยไว้ก่อน

5) การจัดสนทนากลุ่ม ได้ดำเนินการเชิญตัวแทนหรือกลุ่มผู้นำชาวบ้านในแต่ละหมู่บ้านของตำบลสันป่ายาง มาร่วมสนทนาหาแนวทางในการพัฒนาอาชีพเสริมและพัฒนา รูปแบบของการรวมกลุ่มในชุมชนให้เกิดความยั่งยืน โดยได้แบ่งกลุ่มสนทนาย่อยออกเป็น 6 กลุ่ม พร้อมทั้งมีการนำเสนอข้อมูลจากการสนทนาในกลุ่มต่อกัน เพื่อให้มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลซึ่งกันและกัน แล้วเปิดโอกาสให้มีการซักถามข้อข้องใจ

6) การศึกษาดูงาน เป็นกิจกรรมที่ให้ชาวบ้านได้ศึกษาเรียนรู้จากประสบการณ์การทำงาน of หน่วยงานภายนอกที่ประสบความสำเร็จในการทำงาน เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์และนำไปสู่การพัฒนาอาชีพเสริมของกลุ่ม

7) การประชุม มีการประชุมเพื่อพัฒนาศักยภาพของทีมวิจัยและชาวบ้านให้เกิดกระบวนการศึกษาเรียนรู้ร่วมกัน

3.3 ขั้นตอนการวิจัย

3.3.1 การศึกษาบริบทชุมชน

มีการศึกษาบริบทชุมชนเพื่อเป็นการรวบรวมข้อมูลพื้นฐานของชุมชนทุกด้าน เพื่อฝึกกระบวนการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบอดีตและปัจจุบันให้ชุมชนได้เห็นความแตกต่างและเกิดจิตสำนึกของการรักและห่วงใยทรัพยากร ภูมิปัญญา ประเพณี วัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน โดยมีการศึกษาหัวข้อต่างๆ ดังนี้

- 1) ประวัติศาสตร์ของชุมชน โดยการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง
- 2) ข้อมูลพื้นฐาน โดยการศึกษาข้อมูลจากเอกสารและแบบสอบถาม
- 3) วิถีชีวิตของชุมชนด้านอาชีพและภูมิปัญญา วัฒนธรรมประเพณี จากการสนทนากลุ่มแบบไม่เป็นทางการและแบบสอบถาม

3.3.2 ศึกษาทางด้านเศรษฐกิจ

ซึ่งทางด้านเศรษฐกิจสามารถแยกออกเป็นประเด็นต่างๆ ดังนี้

- 1) ศึกษาด้านอาชีพ ทั้งอาชีพหลักและอาชีพเสริม โดยการสนทนากลุ่ม และแบบสอบถาม
- 2) ศึกษาด้านรายได้ของชาวบ้าน โดยแบบสอบถาม

3.3.3 ศักยภาพของชุมชน

จัดเวทีระดมความคิด สนทนากลุ่มย่อย เพื่อศึกษาข้อมูลศักยภาพของชุมชน และกลุ่มชาวบ้านที่สนใจในการพัฒนาอาชีพเสริม โดยมีการนำข้อมูลมาวิเคราะห์แยกเป็นศักยภาพทางด้านต่างๆ

3.3.4 ศึกษาด้านกลุ่มอาชีพในชุมชน

มีการศึกษาการรวมกลุ่มอาชีพที่ประสบความสำเร็จของชุมชน เพื่อเป็นประสบการณ์การทำงานต่อการพัฒนาอาชีพกลุ่มต่างๆของชุมชน

3.3.4 ศึกษาดูงานนอกสถานที่

ได้นำกลุ่มชาวบ้านได้ไปศึกษาดูงานในโครงการพิเศษสวนเกษตรเมืองงายในพระองค์สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่ ทางด้านการเลี้ยงปลา การปลูกพืชผัก การเพาะเห็ด การแปรรูปผลไม้และพืชผัก ตลอดจนการทำเกษตรแบบอินทรีย์

3.3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการทำวิจัยร่วมกันกับชาวบ้านชุมชนสันป่าางซึ่งมีการใช้กระบวนการวิจัยอย่างหลากหลาย สามารถที่จะสรุปขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลได้ดังนี้

- 1) จัดแยกประเภทข้อมูลออกเป็นหมวดหมู่

2) มีการตีความหมายและอธิบายความหมายร่วมกับกลุ่มชาวบ้านในการจัดเวทีชาวบ้าน การสนทนากลุ่มย่อย การประกการศึกษาดูงาน และการประชุมเพื่อนำมาซึ่งความเห็นและเป้าหมายเดียวกัน

3) วิเคราะห์ข้อมูลจากสถานการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในชุมชนและสื่อต่างๆ โดยร่วมกับชาวบ้าน

4) การพัฒนาและปรับเปลี่ยนรูปแบบ และแผนอาชีพเสริมของชุมชนให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่จริง

5) วิเคราะห์และสรุปบทเรียนโดยการปฏิบัติจริง

3.3.6 การตรวจสอบความถูกต้องของการวิเคราะห์ข้อมูล

ความถูกต้องของการวิเคราะห์ข้อมูลตรวจสอบโดยวิธีการใช้หลายมุมมอง (triangulation) ทางด้านแหล่งข้อมูล ผู้ศึกษา ทฤษฎี และวิธีการรวบรวมข้อมูล ดังนี้ (สุวิมล ตีรกาพันธ์, 2542 หน้า 221)

1) การตรวจสอบด้านแหล่งข้อมูล (Data triangulation) โดยการใช้ข้อมูลจากชาวบ้าน ผู้นำชุมชน ผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบล และนักวิชาการในการอธิบายเหตุการณ์หรือประเด็นที่ศึกษา

2) การตรวจสอบด้านผู้ศึกษา (Investigation triangulation) ประกอบด้วยคณะนักวิจัยที่ เป็นผู้สังเกต สอบถาม รวบรวมข้อมูลในพื้นที่ รวมทั้งกลุ่มชาวบ้านที่เป็นผู้ให้ข้อมูล

3) การตรวจสอบด้านทฤษฎี (Theory triangulation) ประกอบด้วยการใช้ทฤษฎีในการมีส่วนร่วมของชุมชน เทคนิควิธีการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่มีวงจรการพัฒนาตั้งแต่การร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ ร่วมติดตามตรวจสอบประเมินผล ร่วมปรับปรุง และร่วมรับประโยชน์

4) การตรวจสอบวิธีการรวบรวมข้อมูล (Methodology triangulation) ประกอบด้วยการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการมีส่วนร่วมของนักวิจัยและชุมชนในพื้นที่ การใช้แบบเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งการสังเกต การสัมภาษณ์ และการสำรวจ รวมทั้งการสังเคราะห์จากเอกสารปฐมภูมิในพื้นที่